

Balcanism și europenism

1.-2. Pionierii cercetării științifice sistematice a spațiului „sud-est european“ (la Sofia, Salonic, Belgrad institutele academice specializate se autointitulează „balcanice“) în perspectivă comparată pluri- și multidisciplinară au fost – la nivel mondial – Nicolae Iorga, fondatorul Institutului de Studii Sud-Est Europene (1914), și Victor Papacostea – întemeietorul Institutului Balcanic (1938), ultimul desființat prin „reforma“ stalinistă din anul 1948. Specialiști de notorietate recunosc contribuțiile fundamentale ale celor doi iluștri intelectuali români la definirea „sud-estologiei“/„balcanologiei“ ca domeniu de cercetare.

În 1962, Comisia Națională Română pentru UNESCO lansa inițiativa reluării cercetării sistematice a spațiului prin cooperare internațională¹. Un an mai târziu era constituită Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE), organism științific neguvernamental afiliat la UNESCO, cu sediul la București, primul său secretar general (1963-1987) fiind Emil Condurachi. În același an își relua activitatea Institutul de Studii Sud-Est Europene, condus timp de 15 ani – uneori în condiții deosebit de dificile – de prof. Mihai Berza. Institute sau centre similare, existente sau care au luat ființă în toate statele zonei sau în orașe cu tradiții științifice și culturale din Europa și de dincolo de Atlantic, și-au însușit direcțiile de cercetare și au participat la programele de colaborare propuse de AIESEE. Bilanțul: 7 congrese internaționale în perioada 1966-1994 (la București în 1974 și probabil în 1999), zeci de colocvii și publicații de prestigiu².

Ce înțelege AIESEE prin Sud-Estul european? Definiția cea mai simplă: istoria și civilizațiile colectivităților umane de pe teritoriul actual al României, ex-Iugoslaviei, Bulgariei, Albaniei, Greciei și Turciei, *ansamblu* dominat de puternice elemente de unitate (constante antropo-geografice și istorice) într-o extremă diversitate la nivel subregional, deci studiul „factorilor de unitate priviți în ansamblul lor geografic, economic și social în lumina experienței istorice și politice acumulate de toate popoarele“³. Acest ansamblu se înscrie într-un spațiu mai vast, cel mediteranean, și al prelungirilor imediate: Marea Adriatică, Marea Egee și Marea Neagră.

Moștenirea istorică a acestui spațiu este de o bogăție unică în patrimoniul cultural mondial. Iată doar principalele civilizații care și-au pus pecetea pe devenirea colectivităților Sud-Estului european: traco-iliră, greco-elenistică, romană, creștină-bizantină, slavă, musulmană, occidentală în ultimele secole.

Din rațiuni diverse, inclusiv politice sau provocate de interesul public, unele centre universitare și de cercetare sau numai specialiști ai Sud-Estului european din

afara zonei lărgesc sau limitează aria geografică de studiu sau pun accente pe domenii speciale; de pildă, este utilizat conceptul de „East-Central Europe”⁴, sînt adăugate Ungaria, civilizația habsburgică, lumea slavilor occidentali și orientali sau sînt excluși turco-otomanii, uneori chiar și grecii. Să observăm, totuși, că dincolo de aceste variații, activitățile AIESEE se desfășoară prin Comisiile naționale de studii sud-est europene, cadre instituționale în care prevalează, fără a fi restrictivă, concepția „clasică” privind Sud-Estul european. Conotațiile politice ale anchetei nu pot fi eludate. În „aventura europeană” a României din ultimii ani, mai ales după constituirea constelației de la Vișegrad, a fost dezbătută frecvent problema locului nostru pe continent. În esență, chestiunea era următoarea: sîntem „balcanici” („sud-est europeni”) sau aparținem Europei Centrale? A răspunde afirmativ la prima variantă a apărut drept un „sacrilegiu”. Foarte puțini preopinenți s-au gîndit că, oricum, nu ne putem muta geografic sau că important nu este cum ne considerăm noi, ci cum ne văd „ceilalți”. „Balcanismul”, „balcanizarea” sînt de aproape un secol concepte cu încărcături negative pentru lumea „civilizată” din marile cancelarii europene, care erau situate pentru noi de la Viena spre vest, nord și sud (Paris, Londra, Berlin, Roma).

Nu întîmplător, o miză importantă pentru unii oameni politici români de după 1989 a fost afirmarea „europenismului”, opus „balcanismului”, îndeosebi după izbucnirea războiului civil din fosta Iugoslavie (iunie 1991) și în contextul intensificării disputelor din Kossovo, a apariției litigiilor în jurul denumirii, drapelului și politicii Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei (FYROM), a tensiunilor Greciei cu Turcia și într-o perioadă cu Albania. Toate aceste confruntări au fost puse sub semnul „balcanismului”, deci stabilitatea din România, fie pe plan intern (mai puțin momentul septembrie 1991), fie din relațiile cu vecinii (mai puțin unele „neînțelegeri” cu Kievul sau Budapesta), era un argument că nu sîntem „balcanici”, ci pătrunși de „spiritul european”. De atunci datează practic ofensiva diplomației noastre spre citadele precum Uniunea Europeană și NATO. Efortul de delimitare de „balcanism” este, firește, onorabil, dar nu știu cît intră în analiză realități de genul: distanța dintre Zagreb și Viena nu este mai mare decît cea dintre București și Sibiu; Grecia și Turcia sînt membre ale NATO din 1952; Turcia este asociată la Uniunea Europeană (fosta Piață Comună) din decembrie 1964 (noi am reușit performanța la 1 februarie 1995!), iar Grecia este membră cu drepturi depline din anul 1981; pentru admiterea în Consiliul Europei a fost necesar, într-o perioadă, și avizul unui raportor din Grecia. Sînt cîteva repere, dintre multe altele, care conturează o posibilă falsă problemă asupra situației noastre geografico-istorice.

Deși este folosit curent și semnificațiile lui nu sînt totdeauna măgulitoare, credem că din punct de vedere științific termenul „balcanic”/„sud-est european” nu trebuie să ne sperie sau irite. Rămînînd fidel definiției românești a „balcanologiei” ca domeniu de cercetare, răspundem: România este o țară sud-est europeană, parte integrantă a lumii continentale, cu rol important în viitorul ei.

3. Nu cred că problema studierii acestei zone trebuie să fie „prioritară” în istoriografia română, ci să se bucure de un statut „normal”, firește în măsura în care vom reuși să definim „normalitatea”. Integrarea europeană a istoriei și culturii acestui micro-cosmos subcontinental s-a aflat frecvent în preocupările specialiștilor noștri și succesele științifice nu au lipsit. Un bun „balcanolog” se formează foarte greu. Circulă opinia potrivit căreia un bun „europenist” în științe umane poate trece ușor la elaborarea unor studii particulare despre civilizațiile zonei. Atitudinea „Europei” față de evenimentele din ultimii cinci ani dintr-o bună parte a teritoriului fostei Iugoslavii, cea mai mare tragedie de pe continent în perioada postbelică – nu includem dezastrul provocat de dictaturile comuniste – pare să contrazică opinia de mai sus. Cred că formarea încă de la început a unui bun „balcanolog” articulat constant la problemele mai vechi sau mai noi ale devenirii continentului ar putea fi o orientare de politică științifică în domeniu. Asistăm la o invazie de „europeniști” mai mult sau mai puțin autentici – deschiderea este firească și poate fi benefică, dar înregistrăm reducerea numărului „balcanologilor” potențiali, virtuali sau reali...

Note

1. Commission Nationale Roumaine pour l'UNESCO, **Actes du Colloque International de Civilisations Balkaniques**, Sinaia, 8-14 juillet 1962.
2. Vezi: Em. Condurachi, **Association Internationale d'Études du Sud-Est européen. Buts et activités (1963-1977)**, Bucarest, 1978; Milutin Garasanin, **AIESEE (1963-1988). Vingt cinq ans d'activité**, în „Bulletin de l'AIESEE”, XIX-XXIII, 1993, 1-2, p. 115-118; Virgil Căndea, **Aperçu de l'activité de l'AIESEE au cours des cinq dernières années**, în *loc. cit.*, p. 123-140.
3. Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 7.
4. Vezi seria „A History of East Central Europe” editată la University of Washington Press (proiect în 11 volume), în care a apărut, de pildă, lucrarea lui Charles și Barbarei Jelavich, **The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920**, Seattle and London, 1977.